

MARKOS JÁNOS:

KULTSÁR ISTVÁN (1760–1828)¹

A szöveget ellenőrizte: Hidvégi Violetta történész, levéltáros

A XVIII. század második felének élete az abszolutizmus félreismerhetetlen jegyeit mutatja. A rendiség ellenálló ereje a sok harcban kimerült, s a nemzeti haladást a felvilágosult királyság jelenti. A nemesség visszavonul, és privilégiumának megvédésében látja feladatának teljesítését. A német befolyás elszakítja és vakká teszi nemzeti kötelességeivel szemben a nemzet vezetésére hivatott nemesi osztályt, és áthidalhatatlan ellentét támad az elszegényedett kismanes, a polgárság meg a főnemesség között. (...)

Az osztrák örökösödési és a hétéves háború a nemzet minden erejét felőrölte, anélkül, hogy különösebb nemzeti érdeket szolgált volna. II. József abszolutizmusa látszólag felolvadt a II. Lipót alatt támadt nemzeti nekilendüléskor. De ez csak görögtűz volt. Előjátéka a Martinovics összeesküvését követő még súlyosabb nemzeti elnyomásnak, amelynek szálai Metternich kezébe futottak össze. A nemzetet elzárták a külföldtől, a cenzúra kérlelhetetlenül működött, a megyei nemesség visszavonult kis birtokára, a mánásvilág Bécsben élte életét, megfélekezve magyarságáról. (...)

A nemzet ereje megtörve, a jövőbe vetett hitében megfogyatkozva, a kétségbeeséséhez kellett volna jutnia, ha nem szólal meg a nemzet felrázó harsonája, ha nem dob világító fáklyát a mindent letakaró sötétségbe az irodalom. (...)

A nemzet vonaglásának és a boldogabb kor halvány sugarát mutató irodalmi élni akarásnak lázas kettőségében éli ifjúkorát Kultsár. Egyszerű iparoscsalád gyermeke. Komáromban született 1760. szeptember 16-án. Éles eszű, értelmes fiú, ezért szülei magasabb kiképzésben részesítik. Nem jelent különösebb megterhelést számukra, hiszen a városban megtalálják a gimnáziumot. (...) Ekkor még jezsuiták tanítanak, de 1773-ban a rend feloszlásával állami kezekbe kerül. 1774-től Baróti Szabó Dávid itt tanárkodott és Kultsárt is tanította poézisre. Mária Terézia sok kérés után rá tudta venni Somogyi Dánielt, az akkori bencés főapátot, hogy a rend vállalja a komáromi gimnázium irányítását. Végre 1776. október 27-én a bencés rend ünnepélyes keretek között megkezdí komáromi működését. Kultsár két évig tanul bencés irányítás mellett. (...) Az immár 800 éves rend szellemi hatáskörébe került, amely a maga átalakító erejével mély lelki tartalom mellett igazi tudást és égő hazaszeretetet önt a bontakozó ifjú lelkébe. A rendben eltöltött idő nem maradt nyom nélkül Kultsár egész

¹ Markos János: Kultsár István. 1760-1828. Pannonhorma, 1940. 85 old. (Pannonhalmi Füzetek. 24.); Bírálatok: Tolnai Gábor. In: Irodalomtörténet. 1941. 79-80. old. „Az első kimerítőbb szándékú munka Kultsár Istvánról. Szorgalmas gyűjtőmunkán alapszik. Hiánytalanul felhasználja az eddigi kutatások eredményeit, feldolgozza az egykorú hírlap és folyóiratanyagot és az idevágó, eddig nem sokat forgatott, kéziratok forrásokat. (...) A dolgozat nem elégszik meg az életpálya ismertetésével; sok adattal támogatva, gazdag képet nyújt Kultsár Istvánnak a kor mozgalmairól, az irodalomhoz, a tudományhoz és kortársaihoz való viszonyáról.” (79. old.); Nagy Miklós. In: Magyar Kultúra. 1941. 160. old. „Különös figyelmet érdemel az olyan munka, amelyik egy jelentősebb irodalmi kor háttérét világítja meg a lelkiismeretes kutatás kipróbált eszközeivel. Hosszú idők óta Markos az első, aki „a magyar irodalom önzetlen napszámosának” korszakos jelentőségű tevékenységét újabb adatok felhasználásával közelebb hozza. (...) Markos a forrásoknak szinte tökéletes birtokában, eredeti és jellemző szempontok szerint adja meg Kultsár helyét és mutatja jelentőségét a XIX. század eleji magyar szellemi fejlődésben.”

életében. A szerzetesi élet a noviciátusban ősszel kezdődött. Kultsár szerzetesi neve Farkas lett. A noviciátusra különös gondot fordítottak. Ügyes, tapasztalt és a lelkiéletben jártas egyénre bízta a kezdő szerzeteseket, mint a jövő reményeit, hogy nagy türelemmel, körültekintéssel avassa be őket a lelki életbe. A noviciátus után Tihanyba küldték előjárói, hogy a filozófiát tanulja. (...) Logikát, metafizikát és fizikát Cervus Ádámotól tanult. Cervus a nagyműveltségű, költői lelkű szerzetes tudása és érdeklődése kiterjedt az irodalomra is, s nagyban fokozta ifjú hallgatóinak érdeklődési körét. Kultsár Farkas 1779-től 1782-ig volt Tihanyban. Itt tartózkodásának emlékét őrzi több levél, amelyet a beteges Vajda apát helyett írt; de érdekesebb a keszthelyi hercegi könyvtárban őrzött térkép, amelyen Tihany és környéke látható. A térképen Kultsár István Farkas és az 1781. év olvasható. Tihanyból a pannonhalmi teológiára került.

Csak rövid ideig tartózkodhatott itt, mert 1783 novemberében megjelenik a császári rendelet, amely megszünteti a kolostori szemináriumokat és a püspöki főiskolákat. A pannonhalmi növendékeket a pozsonyi szemináriumba rendelte a királyi végzés. Így került Kultsár kurzustársaival Pozsonyba. A császár intézkedése első lépés volt a szerzetesi rendek feloszlatásához. A lassú kihalásra ítélésnek második jele a noviciátusba való felvétel és a fogadalom letételének megtiltása volt. Így Kultsár már nem tehetett fogadalmat, bár Somogyi Dániel főapát 1784. május 8-án két rendtársával együtt a négy kisebb rendet feladta neki.

A pozsonyi nevelés nem kedvező a fiatal szerzetesre. (...) Az elvilágiasodás és az új eszmék levegője szállta meg az államosított szemináriumokat. Ilyen viszonyok között tanulta a teológiát Kultsár, amikor 1786-ban bekövetkezett, amitől annyira féltek – II. József feloszlatta a rendet.

Kultsár válaszütt előtt állt: vagy folytatja papi tanulmányait mint világi pap, vagy visszamegy a világba. (...)

Az 1786. év új élet kezdetét jelenti Kultsár számára. A bencés rend feloszlatásával megszűnt szorosabb kapcsolata az egyházzal. Tanulmányi előkészületei, műveltsége a tanári, nevelői pályára irányították. Bár a pozsonyi szemináriumban csak teológiai tárgyakkal foglalkozott behatóbban, mégis az irodalmi élet s a megjelenő könyvek sem kerültk el figyelmét, és társaival megvitatta a fejlődés irányát, élénk érdeklődéssel kísérte a megindulás kezdő lépéseit.

Önálló működését neveléssel kezdte, amelyben nagyban segítette nyelvtudása. A magyaron kívül beszélt németül, franciául, jól tudott olvasni olaszul, a szlovák nyelvet is megértette. Kultsár az idegen nyelveket Tihanyban kezdte el tanulni. (...) Az 1787. esztendő Viczay grófnéknál töltötte Héderváron. Ennek emlékét őrzi első, kezdetleges irodalmi bemutatkozása: Bajnokné levelei Ovidiusból. A rövid fordítás inkább az akarás, a felfelé törés, mint a bontakozó tehetség megnyilatkozása.

1788 nyarán a komáromi gimnáziumban üresedésben levő tanári katedrára pályázott; meg is kapta. Azonban szülővárosának csendes, egyszerű élete nem tudta az ifjú magasba törő vágyait, terveit kielégíteni, azért már a következő évben más hely elnyeréséért folyamodott. (...) Így került Szombathelyre, ahol az ékesszólást tanította. A szombathelyi gimnáziumban sem volt megelégedve. A liceumba szeretett volna bejutni. Próbálkoztak nem egyházi férfiak is a filozófián katedrát szerezni (...) de Szily elvből elzárkózott előlük.

A szombathelyi tartózkodás igen értékes állomás Kultsár életében. A XVIII. század utolsó évtizedeiben sorban jelennek meg a kisebb eposzok, amelyek vagy a múlt eseményeiből, vagy a jelen történeteiből merítik tárgyukat. Megelevenedik a klasszikus világ színpompás kora (...). Gyöngyösi István és a latin jezsuita költészet irányították figyelmüket ide az antik világ remekeinek iskolai tanulmányozásán kívül. Természetesen csak a formát látták meg, de az igazi értéket, a költői finomság árnyalatait – a tartalom, eszme, jellemzés, szerkezet, nyelv – nem tudták megragadni. Így költői működésük a külsőségek utánzásával száraz, nehézkes, gyenge alkotássá laposodik. (...)

Kultsárt sem a minden akadályt leküzdő költői ihlet vezette kis eposza megírásában, hanem a kor divatja és az esemény újszerűsége. A Br. Laudon nándorfehérvári győzelme² sem emelkedik felül azon a vonalon, amelyen a többi korabeli eposz halad. (...) Laudon élettörténetét születésénél kezdi. Amit versben kifejezni nem tud, vagy nem akar, azt bőséges jegyzetben fejt ki. (...)

Az eposz a maga rövidségében nem a nándorfehérvári diadalt örökíti meg, hanem Laudon életét vetíti élénk. A belgrádi harc csak utolsó mozzanata egy felfelé ívelő életnek. A cím után harc, küzdelem zaját, a katonai élet megelevenedését várjuk, de hiába. Az élmény hiánya a fantázia gyenge szárnyalása nem tudja az újságokban talált száraz történeti anyagot a költészet világába felemelni, megeleveníteni. Az események hűséges elmondása, görög-római mitológiai alak szerepeltetése, vergiliusi idézetek, páros rímű tizenkettes sorok még nem jelentenek költészetet. (...) A századforduló embere felfigyelt Kultsár munkájára, mert minden megjelenő könyvben az élni akarást, nemzeti öntudat ébredését látta; értéket is talált benne, mert ítéletének meghozásában korának alkotásai lebegtek szeme előtt, és ha Kultsár nem is emelkedik ezek fölé, de versenyzett velük. Az esemény újszerűsége természetesen még csak növelte az érdeklődést, de már a maga korában elhomályosult és hatás nélkül, ismeretlenül feledésbe merült.

Szombathelyi tanárkodásának sokkal fontosabb és maradandóbb emléke: Mikes Kelemen leveleinek kiadása. Mély értéklátásról tesz tanúságot e könyv megjelentetése. (...) Mikes irodalmi értékét helyesen állapítja meg, s a mai irodalomtörténetek szintén a könnyed, egyszerű, bájos, közvetlen, kellemes stílusát emelik ki. Kora hidegen fogadta, csak Erdély figyelt fel. (...)

A kézirat sorsa bizonytalan, amíg Kultsárhoz eljutott. Maga sehol sem tesz említést róla. Annyi bizonyos, hogy mindig kutatót régi írások, emlékek, könyvek után. Így nem lehetetlen, hogy Tót Ferenc, vagy Görög Demeter útján szerezte meg a kéziratot. (...)

Az adatok nyomán egészen bizonyos, hogy a törökországi leveleket Mikes nem küldte el, hanem a francia divatos levélműfajt ültette át irodalmunkba.

Ha a magyar társadalom nem eszmélt is fel a levelek kiadásának jelentőségére, a költők méltányolták. (...) Mikes ihlette Vörösmartyt Mikes bújá és a Szent ember megírásában, de előtte már Vitkovics kiadta II. Rákóczi Ferenc Rodostóban című négy felvonásos szomorújátékát. Bolyai Farkas Mohamed szerelmét Mikes levelei nyomán írta. Kisfaludy Károly Irene megírására innen kapott indítást. De későbbi költőink is szívesen merítették a Törökországi levelekből. Arany, Petőfi költészete, a Rákóczi-kultusz megindulása és hatalmas irodalma mutatják a kiadás nagy jelentőségét. (...)

Tanári pályáját, mint kezdte, neveléssel fejezi be. Előkelő ismeretsége folytán az országos hírvű Festetics György gróf fiának, Lászlónak lesz a nevelője. (...) Kultsár ismeretkörét és tudását jótékonyan emelte az előkelő családdal való összeköttetés. Többször megfordult a főurak udvaraiban. Széchényi grófnéknál, mivel a Festetics-családhoz rokoni kapcsolat fűzte őket, gyakran járt. Csokonaihoz írt leveleiben sokszor közvetíti a gróf, vagy grófné üzenetét. (...) Elkísérte az ifjú gróft utazásaira is. Az 1802. év nyarát Váradon töltötték. (...) Sokkal érdekesebb volt és emlékekben gazdagabb az 1803. évi külföldi utazásuk. (...)

Nevelés közben élénken figyeli az irodalmi életet, és maga is szüntelen dolgozik, különösen a történelem felé irányul. Pray halálakor ódával örökíti meg emlékét. (...) Röviden összefoglalja önzetlen, áldozatos munkásságát, amiért a nemzet mindig megőrzi emlékezetében és a „feledékeny halál sírba nem ejti soha.” Ebben az ódában mintha önmagát rajzolta volna meg. Fáradtságot, önzést nem ismerő munkájáért csak egyet kér a nemzettől: emlékének megőrzését. (...)

² B[író] Laudonnak nándorfehérvári győzelme. Szerzette: Kultsár István a Szombathelyi Királyi Iskoláknál a Szép Tudományoknak Öregbik Királyi Tanítója. Szombathelyen, 1790.

Gebhardi L. Albert Lipcsében 1778–1782-ben négy részben adta ki *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten* című könyvét. Ennek kéziratát találta meg Kultsár Hegyi József fordításában és adta ki³. A negyedik kötet azonban csonka. (...) Önálló rész az 1773–1803 közötti évek története. Stílusa és előadása – igaz átdolgozás – élénkebb. Kifejező ereje meglepő, a későbben írt újságaihoz viszonyítva: könnyedebb, természetesebb. Olvasása nem fárasztó. Művével nem érte el a tervét. Nem tudott iskolát teremteni, azonban előbbre vitte a történetírást, érdeklődést támasztott, forrást adott a költők számára a múlt tanulmányozásához és egyik előkészítője lett a romanticizmusnak. Virág Benedek is érdeklődéssel olvasta.

Még egy történeti munka őrzi Kultsár nevét, amely nevelői működésének utolsó évében jelent meg: *Krónika*⁴. (...) A latin szavakat magyarral helyettesíti, a latin leveleket lefordítja sajátos, szolgai módon. Kultsár nyelve itt darabos, nehézkes, nem éri el előbbi művének színvonalát. Talán ebben is kell keresnünk vállalkozásának eredménytelenségét, a nemzet nemtörődömsége mellett.

A Jelentésben feltárja további terveit is. Ezt a munkát „kóstolóképp” adta ki. A Magyar Történetek Gyűjteménye a XVI. és XVII. századot ölelte volna fel, de nem folytatólagosan, rendszerezve, hanem, mint a *Krónika*, fennmaradt emlékekből mozaikképpen összeállítva. Eredeti történetírók tárgya hét író munkásságának közreadása lett volna. (...)

Fáradozását részvétlenség kísérte. Nem érezték meg a felvetett eszme nemzeti jelentőségét. A nemzetnek az a része, amely hivatott lett volna a megindított haladást előbbre juttatni, belefásult alkotmányos jogainak, kiváltságainak sokszor kicsinyes védelmezésébe. A nemzet egyetemességét érdeklő feladatokat nem látta meg. Kultsár azonban nem mondott le arról a reményről, hogy nemzetét közelebb vigye kitűzött eszméjéhez, a kultúrától nemesített nemzeti lélekhez. Ezért határozta el, hogy szerkesztő lesz. Kedvező alkalom kínálkozott, mert éppen ekkor szűnt meg a Magyar Hírmondó.

1805-ben tehát elhagyja a tanári pályát; helyét Téli Takáts József tölti be. Ezzel életének új állomásához érkezett, amelynek útját küzdelem, öröm, remény, csüggedés, áldozatosság, a jövőbe vetett rendíthetetlen bizalom jelzik. (...)

1805 decemberében folyamodványt adott be a kancelláriához, hogy az ország szívében tervezett újságjának kiadásához az engedélyt megszerezze. (...) Az időt is jókor választotta meg: a Magyar Hírmondó már megszűnt, a Magyar Kurír az osztrák fővárosból küldötte híreit. A helyzet a nemzet szempontjából szegyenletes volt. (...) De a megindult áramlattól nem tudta már magát elszigetelni a nemesség, és az ébredező öntudat jogosan követelt a magyar fővárosba magyar újságot a németek mellé.

Kultsár törekvéseit sokan el akarták gáncsolni, különösen Decsy Sámuel és Pánczél Dániel, akik az udvarnál elérték, hogy a királyi engedély csak a magyarországi hírek adására korlátozta az újságot. Még annyi jogot sem kapott, amennyit a magyar földön megjelenő német újságok élveztek. Kultsár ennek ellenére márciusban szétküldte a Jelentést és felhívást a társadalomhoz. (...)

Kultsár nem nyugodott bele a királyi leiratba, mert nagyon jól tudta, hogy vállalkozása így kudarcba fullad. Megmozgatott minden követ, hogy elérje kitűzött célját. Pest vármegye felkarolta ügyét és a nádoron keresztül a királyhoz fordult. (...) Kultsár maga is aggodalommal kíséri az eseményeket és barátaihoz fordul tanácsért, támogatásért. (...)

Sok nehézség és küzdelem árán 1806. július 2-án megjelenhetett az újság: *Nemzeti Újság*, melyet Hazai Tudósításokból a magyar nemzetnek közjává írt és kiadott Kultsár István – címen. Pest vármegye itt is felkarolta Kultsár törekvését, mert gondoskodott terjesztéséről;

³ Magyar Ország Históriája Gebhardi Lajos Albert munkáiból magyarázta Hegyi József; megigazította, és 1803-ig folytatta Kultsár István. Pest, 1803.

⁴ *Krónika. A' Mohátsi Veszedelemtől a Bétsi Békülésig Magyar Országban, Erdélyben, Havasalföldön, és Moldovában történt dolgokról.* Pest, 1805.

volt is eredménye. Barátai, ismerősei révén sikerült néhány száz olvasót toboroznia, és így az első nehézségeket leküzdötte. Kazinczy ez időben írt levele dicséretekkel van tele és ajánlja barátainak, hogy járassák, bár többeknek nem tetszik. (...)

Két évig hazai híreket hozott, az irodalmi és tudományos érdeklődése ekkor nagyobb volt. 1808. májusában több vármegye támogatásával megkapta a külföldi hírek közlésének engedélyét, ami magával hozta, hogy kiszorult az újságból, vagy megcsökkent az irodalmi vonatkozású cikk. (...) Az újság címét Hazai és Külföldi Tudósításokra változtatta. Előfizetési felhívásában állandóan hangsúlyozza, hogy mindig azon lesz, minél többet adjon olvasóinak. Ezért 1810-ben a Toldalékot adja ki, amely a Frankfurt am Mainban, Tonder szerkesztésében megjelenő Neuwieder Zeitung fordítása volt. Külföldi útján ismerte meg és mivel szellemesnek találta, olvasóit ezzel ajándékozta meg. De ez a következő évben már megszűnt és helyébe Gazdaságbéli Gyűjtemény című mellékletet vezette be, melyet Festetics gróf keszthelyi intézetének szolgálatába állított. A gróf külön is megjutalmazta ezt a vállalkozást. Olvasó közönsége azonban sokkal jobban örült az 1817-től megjelenő fél éves Hasznos Mulatságoknak, amely a sokszor száraz híranyag mellett érdekességet is tartalmazott. (...)

Természetesen a gazdasági elszegényedés, és az újság növekedésével emelte az előfizetési árat is. 1820-ban például egy évre 20 forint az előfizetés, ugyanakkor egy tehén ára 40–50 forint között ingadozott. Ekkor előfizetőinek száma a nyolcszázat meghaladta. (...)

Még egy hasznos ajándékkal lepte meg Kultsár az olvasóit. „A hazánkbeli első nevelésnek segédelmei között alig vagyion érezhetőbb fogatkozás, mint az, hogy alkalmas mappáink nincsenek”. Ezért elhatározta, hogy évenként különféle térképeket ad ki. (...) Az ügyes térképeket Karacs Ferenc, Karacs Teréz édesapja metszette.

A lap állandó munkatársa volt Víg Lászlón (Horvát István) kívül Beregszászi Nagy Pál. Amikor az előfizetők száma növekedett és a szerkesztéssel járó feladatot nem tudta egyedül elvégezni, újságjában pályázatot hirdet segédszerkesztői állásra. A pályázótól megköveteli, hogy tudjon németül, franciául, ismerje Európa politikai életét. 400 forintot ígér évi fizetésül, amelyet idővel emel és megengedi, hogy ifjú segítőtársa munkája közben az egyetemen tanuljon is.

Most név szerint megemlíünk néhány ismertebb íróit a sok ismeretlen közül, akiknek írásai vagy az újságban, vagy a mellékletben megjelentek. Vitkovics írta majdnem az összes epigrammát, melyek a fejléc alatt olvashatók. Virág Benedek, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Károly, Berzsenyi Dániel, Dukai Takács Judit, Guzmics Izidor, gr. Dessewffy József, Édes Gergely, Szemere Pál, Ungvárnémeti Tóth László és sok jelentéktelen név szerepel a munkatársak között. Kultsár ritkán utasította vissza a beküldött cikkeket. (...) Kerülte a nézeteltérést, a különböző törekvéseket ki akarta egyenlíteni, ezért támogatta mindazt, amit célja elérésére helyesnek ítélt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindent leköszölt a lapjában. (...)

Az anyagi tőkét az újság megindításához szorgalmas, takarékos életével szerezte meg, de nem hiányzott a két főúr: Széchényi és Festetics gróf támogatása sem. A kiadott könyvek is segítettek. Pesten a Hatvani utcában (ma: V. Kossuth Lajos utca 3.) megvette a Szabó-Sáróy féle egyemeletes házat, amely később az irodalmi életben is szerepet játszik. Mivel csak élete végén nősült meg és az újság előfizetőinek száma állandóan emelkedett, jó anyagi alapot biztosított magának. De nem tekintette a pénzt úrnak, hanem csak eszköznek, amely nagy célja elérésében előbbre segíti.

Kultsár halálával nem szűnt meg az újság. Özvegye folyamodott az engedélyért, amelyet egy év után megkapva, változó szerkesztők segítségével adott ki. Horvátnak nagy befolyása volt a lap vezetésére. Az olvasók hozzá fordultak felvilágosításért, az írók tőle kérik dolgozataik felvételét, s az előfizetők neki küldik az újságpénzt. 1840-től Nemzeti Újság címen jelent meg és mind erősebben a katolikus gondolatok hirdetője lett. 1848-ban szűnt meg. (...)

A mai kor életszükséglete az újság. Ma hatalmasabb fegyver a sajtó a legfélelmetesebb ágyúnál is. Nemzetek sorsát, népek jövőjét igen gyakran az újságok döntik el. A XIX. század első évtizedeinek embere nem ismerte még fel a sajtó legyőzhetetlen erejét, bár Kossuthnak a Pesti Hírlapban megjelent vezércikkei már lázító, irányító erejűek. De nem szabad megfélemlenünk a cenzúra kérlelhetetlen szigoráról sem. Ezért érthető Kultsár óvatossága, bár gondolatait nem rejtette véka alá. (...)

Tudatában volt Kultsár az újság jelentőségének, de annak is, hogy a nemzet támogatása nélkül előbbre jutni nem tudnak. (...)

Azonban a XIX. század elejének újsága sem jelentett egyszerűen hírforrást; ennél több volt, magasabb célok szolgálatába állították. (...) A hazai állapotokon kívül megismertetik a külföldi törekvéseket, amelyekből tanulságot vonhatnak le a nemzet irányítására. Politikai vezércikkeket hiába keresünk, bár néha találunk buzdító bevezető sorokat. (...) Nem szalasztott el Kultsár egyetlen alkalmat sem, hogy a nemzeti gondolatot meg ne szólaltassa. (...)

Pusztul a magyar emlék, kihal a magyar múlt, amely éleszteti, tüzelni tudja a lanyguló szíveket. Buzdít a nemzeti szokások összegyűjtésére, amelyek ápolói a nemzeti öntudatnak és lassan a feledés homályába süllyednek. (...)

Az ítéletek nem harcias, magával ragadó, lebilincselő stílust árulnak el, nem meggyőzhetetlen erővel hatnak, de alkalmasak a gondolkodó, érző és a jövőt kereső léleknek kiindulásul, ahonnan bátorítást, erőt és szempontot meríthet. (...)

Sokáig mostoha gyermeke volt a magyarságnak a művelődés egyik fontos tényezője, a színház. Három dolog hiányzott. Nem volt író, nem volt színtársulat, nem volt közönség. Amíg a külföldön ünnepelték a színészeket, addig a magyarság félve gondolt a színészetre, mert benne a munkátlanságnak, a régi erkölcsök romlásának kiindulópontját látta. A felfogást kevésbé változtatták meg a mind gyakrabban rendezett iskolai előadások. Még a XIX. század első felében is megvetéssel tekintették és szájalommal kísérték azt, aki a színészi pályára lépett. Csak hosszú, kitartó munka tudta a helytelen véleményt a közfelfogásból kiszorítani. Az iskolai előadások rendezője volt és lett a színdarab írója, játszóí közül került ki az első társaság. Az írók tehetség nélkül nyúltak a tollhoz, az előadók tudás és irányítás nélkül akarták gondolatukat diadalra juttatni. Kelemen László kísérlete nem sokat használt az ügynek, mivel széthullott csapata csak érlelte a kialakult helytelen felfogást, és így akadályt gördített a komoly törekvések elé. Bár az is kétségtelen, hogy felkeltette az érdeklődést, sőt Erdélyben; Kolozsvárott követőkre is talált, megmozgatta a hiányzó magyar drámairodalmat. Bárá Wesselényi Miklós áldozatos anyagi támogatása mellett sem tudott azonban gondtalanul élni a kolozsvári társulat, azért 1806-ban körútra indult. Sok szenvedés, küzdés után 1807-ben érkezett a harminctagú társulat Pestre. Életüknek ez az időszaka sem volt nyugodt és csendes, mert a mindennapi kenyérért folytatott küzdelem állandó súlyos gondként nehezült rájuk. Élni akarásukban, megpróbáltatásukban nem álltak egyedül, mert megérkezésük első napjától hatalmas pártfogóra és lelkes védőre találtak Kultsár István személyében.

A színészet fejlődését nálunk nehéz állomások jelzik. A drámairodalom elszakadva a színpadtól, elhanyagolta ennek követelményeit. Élettelen, erőtlen darabok láttak napvilágot. A színészek, akik rendszeres és képzett irányítás nélkül akarták feladatukat betölteni, a selejtes fordításokhoz folyamodtak (...)

A társulat megérkezése után Kultsár azonnal felhívta rá a közönség figyelmét. (...)

Hihetetlen sok küzdelmet és akadályt gördített a magyar színészet elé a pesti német társulat. Pesten hatalmas palota, gazdagon felszerelt színpad állott rendelkezésükre és a magyar verejtékes adóból 90 ezer forintot élveztek, mint állami támogatást; ugyanakkor az 1804-es országgyűlés még választ sem adott arra a felterjesztésre, hogy a magyar színtársulat legalább, ha külön épületet nem kaphat, felváltva játszhasson a némettel. (...)

1809-ben pedig Kultsár vezetésével küldöttség ment az ország rendjeihez, hogy tervüket előterjesszék és elfogadtassák. Eredeti magyar darabokat akartak kiadni, amelynek jövedelme a felépítendő színház alapját szolgálta volna. A terv azonban nem sikerült, pedig az újságban is igyekezett felkelteni a rokonszenvet. (...) Amikor Vida László lemondott az igazgatóságról, mivel a sok küzdést, nehézségeket, pénzügyi zavarokat nem tudta nézni és belefásult az állandó harcba, mely kialvással fenyegette a pislákoló lángot, a gondviselés megkönyörült a társaságon. Vida távozásával mindenki a felbomlástól félt. Azt gondolták, ha ez a gazdag földesúr tehetetlen a sok bajjal és nélkülözéssel szemben, akkor bajosan akad vállalkozó, aki vagyonát és erejét feláldozza a zátonyra jutott társulat megmentésére. (...).

Kultsár nem elhamarkodva, hanem kész kidolgozott tervvel vette át 1813 szeptemberében a színház irányítását. Buzgólkodásával akkora összeget tudott összegyűjteni, hogy kijavíthatta a felszerelést és a színpadot, sőt újat is tudott beszerezni. A munkálatok ideje alatt, hogy a társulat tétlenül ne legyen, Székesfehérvárra küldte őket ajánlólevéllel. Itt nagyszerű sikert értek el, amellyel megszerezték a vármegye és a város támogatását. Amikor Pestre visszatértek új külső fogadta őket. (...) Nem elégedett meg Kultsár a külső rendbe hozásával, hanem gondoskodott a játszás tökéletesítéséről is. A darabokat először mindig maga olvasta el, sürgette a próbák pontos megtartását. Gondoskodott táncmesterről és zeneoktatóról. Ébren figyelt, hogy a társaság megmaradjon a megkívánt erkölcsi színvonalon. A felmerült nehézségeket tapintatosan igyekezett elsimítani. (...)

A közönség méltányolta Kultsár törekvéseit és az elért eredményét. Növekedett a látogatók száma. Ekkor egy nem várt esemény az életnek indult gyenge palántát gyökerében támadta meg. A féltékenykedő német társulat kieszközölte a városrendező bizottságnál, hogy a Rondellát lerombolják. A tervet hamarosan követte a tett, és még 1814-ben eladták. Rövid időre azonban még adtak játszási engedélyt. Kultsár nem esett kétségbe. Megvette a Deron és Jüttner-féle telket saját pénzén, majd felajánlotta a vármegyének a vételáron, hogy ide építtesse fel az állandó magyar színházat. Október 25-én pedig röpiratot⁵ adott ki a színház felépítésének ügyében. (...)

A szépen felépített és alkalmas időben napvilágra hozott röpirat nem érte el a kívánt eredményt. A nemzet a sok anyagi áldozat után hidegen fogadta a fölszólítást, s így a remélt fellendülés helyett még sötétebb jövő tornyosult feléje. (...)

Amikor látta, hogy terve és fáradsága hiábavaló volt s a színtársulat napjai meg vannak számlálva, újabb kísérlethez fordult. Az 1815. év tavaszán optimizmusa és meghúzott lélekharang elnémítására megírta a Buzdítást⁶, amely ismét a pusztaságba kiáltó és elvesző hang maradt. (...)

Kultsár nagyon jól tudta: ha kísérlete nem sikerül, a társulatot el kell küldenie a fővárosból. (...) 1815 július végén nehéz szívvel búcsút vesznek egymástól. (...) Fájdó szívvel, atyai gondoskodással engedte útjára egyetlen reménységét, a magyar színészet úttörő bajnokait. (...) Az elválás és a távolság nem szüntette meg azt a bizalmas kapcsolatot, mely Kultsár és a társulat között kifejlődött. (...)

Tervei megghiúsulásával nem adta fel a reményét. Minden alkalmat megragadott, hogy nemzete figyelmét erre a fontos kérdésre irányítsa, és állandó figyelmeztetéseivel egyengette a jövő útját. (...) 1818 áprilisában új remény éledt, mivel a megyegyűlés a színházkérdésről is tárgyalva átvette az 1815. év tervét és elhatározta, hogy a telket körülbelül 43 ezer forintért megveszi. De ennél tovább a megyegyűlés sem jutott. (...) Nagy lelkesedéssel fogadta A tatárok Magyarországon című dráma színre kerülését. (...) Talán éppen Kisfaludy Károly drámájának nyomán veti fel a Hasznos Mulatságokban azt a gondolatot, hogy elérkezett az idő, amikor a magyar játékszín levesse az idegen köntöst. (...)

⁵ Hazafiui javallás Magyar Nemzeti Theátrum' építéséről melly egyszers'mind a' Fejedelmi Szövetség győzedelmének és a' Három felség Pesten létének emlékeztető jele légyen. Pest, 1814.

⁶ Buzdítás a' Nemzeti Theátrum' felépítésére. Pest, 1815. 8 oldal.

Már Bessenyei György tudatára ébredt annak, hogy az egészséges irodalmi élet megalapozásának nélkülözhetetlen feltétele: az írók megszervezése, vagy legalábbis a közös kapocs kiépítése. (...) A Hatvani utcában is megalakult egy kis kör, s ez nem programot állított tagjai elé, hanem rendszeres és öntudatos munkával beállott abba a nemes harcba, mely a magyar irodalmi élet felemelését célozta. Ez a kör a Kultsár személye köré csoportosuló írók, költők és tudósok csoportja. Feje Kultsár. (...) Természetesen fejlődött ki ez az irodalmi kör, hiszen az újság megindítása ezt magával hozta. (...) Az írói kör majdnem állandó tagjai: Horvát István, Fejér György, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, Kisfaludy Károly, Virág Benedek, Helmezy Mihály, Mokry Benjamin, Kovács Mihály, gróf Teleki László, Beregszászi Nagy Pál, Gombos Imre, Bilkey Pap Ferenc, Ungvárnémeti Tóth László, Thaisz egyetemi tanár, Sebestyén Gábor, Schittensam Szaniszló, Sztoraky Antal voltak. De nem került el házáat a vidéki író sem, ha Pestre ment. (...)

Mit jelentett ez az irodalmi kör? Haladást, fejlődést az irodalom életében. Az írók itt ismerték meg egymást, itt cserélték ki gondolataikat. (...)

Az Auróra megindulása és fennmaradása Kultsár és körének érdeme. Kultsár buzdítására fogamzott meg a terv Kisfaludy Károly lelkében. (...) Kisfaludy panaszosan kereste fel Kultsárt, mivel a cenzúra igen sokat kitörölt az Almanach darabjaiból. (...) A nehézségek eltávolítása közben elhatározták, hogy a nőknek szánt zsebkönyvet a királynénak ajánlják, mivel tudták róla, hogy megértő lélek és nem utasítja vissza kérésüket. (...) Kultsár tapintatos és körültekintő óvatossággal elérte Görög Demeter révén, hogy a királyné alázatos folyamodását meghallgatta csak a cenzúrától tette függővé. A zsebkönyv megjelenése pénzhiány miatt késett. (...) Az anyagi ügyek elintézését Kultsárra bízta. (...) Ilyen előzmények után indul meg 1821 végén az Auróra. Az első szám a „támogatók” száma, mivel mindaz közülük, aki írni tudott, jelentkezett. Kultsár nyitotta meg az első számot Ajánlásával. Ódájában a fenséges asszonyt ünnepelte (...). A legfelsőbb pártfogás sem hozott annyi előfizetőt, hogy az Auróra a megindulás éveiben anyagilag biztosan állhatott volna. Kultsár jóindulata azonban keresztülsegítette. (...)

Mielőtt Kultsár az újságot szerkesztette volna, már 1804-ben feltűnő pályatétellel megmozgatta az írókat és felhívta magára a figyelmet. A nyelv ügye érdekelte, azért a kitűzött tárgy is a nyelv életéből való: Mennyire ment már a magyar nyelv kiműveltetése?⁷ A jutalom 50 forint, a határidő egy év volt. E nemes tett annyira felbuzdította báró Prónay Lászlót, hogy 100 forintot ajánlott fel, míg Sándor fia 50 forintot. Így lett az egy díjból három. A bírálóbizottság tagjai: Prónay Sándor, Schedius Lajos, Virág Benedek, Révai Miklós, Kultsár István és Versegly Ferenc voltak. A meghatározott időre 21 munka érkezett be. A bizottság Kis Jánosnak az első, Pántzél Pálnak a második, Pucz Antalnak a harmadik díjat juttatta. Gróf Teleki László a pályázaton felbuzdulva írta: A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdekléseit⁸, mellyel ugyan nem pályázott, de az Akadémia ügyét nagyban szolgálta. (...)

Pár év múlva újabb felszólítás jelent meg. A pályatétel címe: Micsoda különbségek találhatók az írott, vagy nyomtatott könyvekben?⁹ Horvát azonban annak a véleményének adott kifejezést, hogy az ilyen munkák kevés hasznot hajtanak és azt ajánlotta, hogy olyan pályatételt írjon ki, amely a nyelv eredetét és történetét korukig tárgyalja. Kultsár nem hallgatta meg Horvát tanácsát „Azon nemes célra, melyet a közjó tanácsol és a magyar nemzet óhajt, nem lehet bizonyosabb eszköz, mint a magyar írók megegyezése.” Ennek útja pedig az egységes magyar nyelv megalkotása. Ide kapcsolódik a pályázat kiírása. Feladat volt

⁷ Mennyire ment már a Magyar Nyelvnek kiműveltetése? Mitsoda eszközlesek, 's módok által kellene azt nagyobbra vinni? Miképp lehetne ezen eszközöket fogatosokká tenni? (1804)

⁸ A Magyar Nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései G. Teleki Lászlónak. Pest, 1806.

⁹ Mitsoda különbségek találhatók az írott, vagy nyomtatott könyvekben: mitsodások vagynak még máig napig is fenn az élő nyelvben a Magyar Nyelvnek Grammaticai részeire nézve? Lehet-e egyiket vagy másokat ezen különbségek közül a Magyar Nyelvnek közönséges gazdagítására fordítani, és bizonyos Dialectusokat megállítani [megállapítani]? (1807)

a legrégebb emlékek és a korábban élő nyelvjárások közti különbségek kimutatása, továbbá, hogy ezek mennyire gazdagítják az irodalmat, és milyen szabályt lehet levonni. 1808 augusztusára jelölte meg a határidőt. A pályázatkiírás eredménytelen maradt. (...)

Közvetlenül is támogatta az írókat. Tudjuk, hogy Virág Benedek, amikor háza leégett, nála keresett menedéket. Töltényi Szaniszlót Légrády Imre pártfogásába ajánlja, amikor Bécsbe ment. (...) Másoknál a munka kiadásában segített. (...) Több író csak kölcsön kért pénzt, amíg a bevételből vissza tudja téríteni. (...)

A nemzeti klasszicizmus magaslataira íróink a népköltészet nyomán jutottak el. A felfelé ívelés útján Kultsárnak is jutott szerep. (...) A Kultsártól megindított mozgalom „új korszakot kezd”. (...) Maga a népdal elnevezés is Kultsártól ered. Addig közdalnak írták. Az első felszólítást 1817-ben olvassuk. (...) Felhívásának volt hatása, s több beküldött népdalt meg is jelentetett. A költők közül elsőnek Vitkovics figyelt fel Kultsár kezdeményezésére. (...) Felszólítását 1818 tavaszán megismételte. (...)

Az első népdalt, melyet közölt, Békésből küldték neki:

„Víz, víz, víz,
Nincsen olyan víz,
Potyka, csuka terem benne,
Szép leányka fürdik benne.” (...)

Kultsár (...) meglátta, a népdal jelentőségét, és szorgalmazásuk révén nagyban előkészítette a talajt a magyar klasszicizmus kibontakozásához.

Nem került el figyelmét az irodalmi újdonság sem. Míg a kisebb jelentőségű műveket rövid, néhány sorban ismertette és fűzte hozzá megjegyzéseit, addig a nagy alkotásoknál tovább időzött. Ezeknél szokta elveit leszögezni, bátorítani, buzdítani az ifjú erőket és az olvasótáborának érdeklődését felhívni az irodalom fontosságára. Kisfaludy Károlynak még ma is kedves vígjátékát – Kérők – örömmel üdvözölte. (...)

Az 1800-as évek első évtizedeiben egy nagy küzdelem választotta ketté a magyar írókat. A mozgalom gyökere Révai és Versegly nyelvtudományi harcaiba nyúlik vissza, amelybe belekapcsolódott a nyelvújítás kérdése is. A magyar megmozdulást nem lehet elválasztani a külföldi, főleg a német nyelvészeti törekvésektől, de a fejlődő magyar irodalmi élni akarás is megkövetelte. Mint minden szellemi megmozdulásnál, reformtörekvésnél, itt is megtaláljuk a szélsőséges elemeket vagy az álmodozókat, akik biztos alap nélkül a természetes ész követelményei nyomán akarnak haladni, s jutnak a délibábok világába. A megosztott erők többsége a Révait követő Kazinczy oldalán állott, ez a csoport a haladás jelszavát tűzve maga elé, néha önkényesen és merészen, de biztosan haladt a cél felé. (...)

Kultsár nem kért magának egyik párton sem vezető szerepet: az asztalánál összegyűlt tudósok között, akik a két irány híveiből tevődtek össze, az összekötő kapocs, a békítő szerepét játszotta. Láta a neológia fontosságát, de félt a szélsőségeitől és ezért úgy tűnt fel, hogy óvatossága a maradi pártiak felé sodorja. Mivel nem csatlakozott határozottan egyik párthoz sem, azért Kazinczy és tanítványai többször gúnyosan támadták. (...) Az ellentét gyökerét a dunántúli és a Dunán inneni íróvilág lelki megnyilatkozásában kell keresni, amelyben kétségtelenül a vallás is szerepet játszik. A tiszántúli írók ebben az időben farkasszemet néztek a dunántúliakkal. Kultsár élete pedig Dunántúl talajából és levegőjéből táplálkozott. (...)

Kultsár mélyebben nem hatolt be a nyelvészeti kérdésekbe. (...) Szerepe itt is, mint más területen; nem a tudományos kutatás rendszeres módszerével, vagy a lángész nagyszerű alkotásával akar dolgozni a magyar ugaron, hanem áldozatos, lassú, mindennapos munkával szolgálni a fejlődő magyar irodalmat és tudományt. (...)

Kultsár szenvedélyes gyűjtő volt. (...) A könyv és régiségek utáni kutatásának egyik eredménye, hogy a tulajdonában volt kódexet nevére neveztek el (...). A zsoltáros könyvet valószínűleg az ozorai benignák számára másolta Pápai Pál Ferenc-rendi szerzetes 1539-ben.

Kultsár (...) azt gondolta, hogy domonkos apácák számára készült. Valószínűleg Seth János komáromi orvostól került Kultsárhoz a kódex, aki a nemes szerzeményt féltékenyen őrizte, mivel Jankovich Miklóssal együtt ki akarta adnia a régi magyar nyelvemlékek gyűjteményét. (...)

A széphalmi mester, aki korának irodalmi diktátora volt, nem tudott teljes összhangban, baráti viszonyban élni Kultsárral. Célkitűzésük és fegyvereik azonosak voltak, de szellemi felkészültség mellett jellembeli különbségek is vannak közöttük. (...)

Csokonaihoz fűződő barátságát a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában őrzött levelek tükrözik vissza, melyek Kultsár nevelői korából valók. Csokonai beszámol írói terveiről, Kultsár elmondja a legújabb híreket. (...)

Berzsenyi Pesten létekor Szemere és Vitkovics társaságában meglátogatta Kultsárt, aki mély tisztelettel és udvariasan fogadta az ismert nevű költőt. Berzsenyit hidegen hagyta a nagy megtiszteltetés. Vitkovics megjegyzéséből azt olvassuk ki, hogy nem volt a két férfiú között igazi baráti kapcsolat.

Kölcsy Kultsár már hallásból ismerte, Kazinczy, Szemere révén. Szemere terve az volt, hogy Kölcsy Kultsár mellé bejuttatja, hogy segítsen neki az újság szerkesztésében. (...) A melankolikus természetű Kölcsy nem tudott felmelegedni a mozgékony Kultsár iránt, akinek felfogása is sokban eltért rajongott mestere; Kazinczy elgondolásától.

Mindig atyai szeretettel fogadta Kultsár az ifjú Vörösmartyt. Felfedezte benne az igazi tehetséget, s azért azon fáradozott, hogy nyugalmas, biztos megélhetést biztosítson neki. Több helyre is fordult, hogy állást szerezzen számára, de kísérletei nem jártak eredménnyel. Gyakran látta vendégül asztalánál. Az idősebb írók és költők példája ösztönzőleg hatott Vörösmartyra is, és baráti kapocsá mélyült az ismeretségük. Vörösmarty mindig a tisztelet hangján emlékezett meg Kultsárról, elismerte jóságát és szívességét, csak egy bántotta, hogy miért játszik vele atyai szerepet. (...)

Vitkovics és Szemere, bár Kazinczy lelkes hívei voltak, állandóan megfordultak Kultsár házában. Az előbbi Kultsár lapjának állandó munkatársa volt. Szemere szerepe, mint a Kazinczy-triász legmozgékonyabb tagjáé, az volt, hogy védje Kazinczy elveit, támogassa Kultsár házában az ifjú erőket és számot adjon a széphalmi mesternek minden nevezetesebb megmozdulásról.

Horvát István és Kultsár között lassan fejlődött ki a baráti viszony, de annál erősebb lett. (...) Az elmélyülő barátság eredménye lett az östörténeti Rajzolatok, melyet Kultsár saját pénzén nyomtatott ki és küldött meg olvasóinak. Kultsár halála után szerkesztője lett az újságnak. Több mint egy évig önállóan irányította a lapot.

Ha mérlegelni akarjuk a viszonyt, mely Kultsárt kortársaihoz fűzte, a serpenyő Kultsár javára billen. Alaptermészete, a szeretetből fakadó áldozatkészség, egybekapcsolva az öntudatos nemzetmentő munkával, rokonszenvessé tette őt kora szereplői előtt. Az elismerés és a barátság mellett néha nemtetszés, sőt ellentétes hang is megüti fülünket. Azonban ez is legtöbbször félreértésből, félremagyarázásból, nem egyszer más felfogásból és elgondolásból ered. (...)

Mély hazaszeretetet párosult benne királytisztelettel. Testestől-lelkestől magyar volt, de erős nemzeti érzésével mindig össze tudta egyeztetni az uralkodóház iránti hűségét, ragaszkodását is. Érdeklődési köre kiterjedt mindenre, ami magyar. Társalgásban, levélben, újságban, könyvben, röpiratban mindig csak egy csendül ki: műveltség nemesítette nemzeti lélek. Ez volt jelszava, ezért áldozta fel életét. Buzdít, dicsér, magasztal, de néha a lemondás fájó hangja vegyül belé. (...) Mindenütt ott van, ahol segíteni, támogatni kell. Csak egy szempont vezeti, hogy használjon a nemzet egyetemességének.

Műveltsége széleskörű volt. Több nyelven beszélt. Hatalmas könyvtára minden irányú érdeklődésnek bizonyítéka. Szerette a történelmet és innen merített bátorítást, kitartást a csüggedés óráiban. Nem költő, nem is író, hanem szellemi irányító. Mindent legyőző

törhetetlen akarata nem ismert határt jelszavának megvalósításában. Bejárta a külföldet, látta a magyarság elmaradottságát, letörését, de érezte nemzete többre hivatottságát, és küzdött, szervezett, irányított, újságot szerkesztett, hogy Széchenyi szellemében, de őt megelőzve, rátapintson a fájó sebre és orvosságot mutasson. Ezért akart egy személyben költő, író, szerkesztő, színházigazgató, nyelvész, szellemi vezér lenni. Felemeli szavát a magyar zene, tánc, régi emlék, szokás, ruha érdekében. (...)

Vendéget szívesen látott házában. A vidékiek előtt mindig nyitva állt ajtaja: magyaros vendéglátása messze földön ismert volt. Sok anyagiakban megszorult ismerős kereste fel, és nem távozott üres kézzel. Pénzét sohasem féltette nemes célra feláldozni. Barátaival igaz szeretettel és megbecsüléssel vonzódott. Nem kereste az ellentéteket, inkább áthidalni igyekezett azokat. Ha elfordultak tőle, nem a megszólás, megvetés, lenézés volt részéről a válasz, hanem a csendes hallgatás.

A haladás híve volt, de a megfontolt konzervatív szempontokra támaszkodva, míg a gyors fejlődést hirdető elvektől elfordult, mert veszedelmesnek látta őket. Ez a nyugodt kimértsége sokakban a kétszínűség, határozatlanság vádját ébresztette fel. Nem tudtak beleilleszkedni a középút gondolatvilágába, pedig az helyesnek bizonyult. Ezért érte annyiszor támadás.

Az elkövetkező események megítélésében optimista volt. Bízott a nemzet újraéledésében és remélt a nehézségek leküzdésében. Reményét nem törte meg a látszólagos sikertelenség, vagy az események megváltozása. (...)

Nem volt politikus. Újságjában is minden megjegyzés nélkül vette át a politikai eseményeket. Igaz, kötötte a cenzúra, de a baráti körben is szívesebben hallgatta az irodalmi tárgyú beszélgetéseket. (...)

Írói munkássága a húszas évektől egészen jelentéktelen. Néha egy-egy epigramma jelenik meg tollából. (...)

Tudományos érdeklődésének lett az eredménye, hogy a Jénai Ásványtani Társulat tagjának választotta. Kevés magyar dicsekedhet ezzel a kitüntetéssel. Annak a hosszú küzdelemnek hullámai, mely Bessenyeivel kezdődik, csak most csillapodtak le. Amiért oly sokat áldoztak és dolgoztak a nemzet jövőjét féltő hazafiak, amiért a rendek annyit fáradoztak, most megvalósult. A munkából Kultsár is kivette a részét. Az anyagi támogatás mellett a betű hatalmát is megmozgatta a nagy cél érdekében. Az Akadémia végleges tervének kidolgozására a nádor gróf Teleki József csanádi főispán elnöklete alatt 22 tudós, nagytekintélyű, előkelő férfiút bízott meg, akik között Kultsár is ott volt. Amikor a betegeskedő öreg meghallotta kinevezését, örömmel és a jövőbe tekintő szemmel mondta Toldynak: „Nem mi öregek vagyunk meghivatva az új kornak ez intézményét megtermékenyíteni: az ifjú ivadéokra néz e teher és becsület: ne feledjétek, hogy az csak úgy fog reátok is dísz sugározni, ha tőletek kap.”

Jól érezte Kultsár, hogy reá már nem vár munka. 1828. március 15-én volt az első összefüggő, amelyen nagy betegsége miatt már nem tudott megjelenni.

Betegeskedése a húszas évek elején kezdődött. Máj- és lép baja volt. 1823-ban olyan erős rohama volt, hogy a halálát várták. Mivel kezelőorvosa a híres Kovács nem bízta, megvalósította régi tervét. Feleségül vette hűséges ápolóját és gondozóját, Perger Annát, hogy vagyonával jutalmazza jószágát. A halál azonban még korainak találta az időt. (...) Meleg családi ünneplésben részesítették a 60 éves megöszült újságíró. (...)

A Hazai és Külföldi Tudósítások 1828. Szent György hava [április] 2. napján gyászkeretben jelent meg. Kultsár már korábban betegeskedett. A tél szeszélyes időjárása, március bizonytalan, nedves levegője súlyosbította betegségét. (...)

A temetés április elsején délután négy órakor volt. A szertartást Horváth János felszentelt püspök végezte. Nagy volt a részvétel. A Magyar Tudós Társaság, az egyetem és a középiskolák tanárainak és diákságának küldöttsége nagyszámú közönség jelenlétében

kísérték ki Kultsárt utolsó útjára a plébánia kriptájába. Egykori nevelő-rendjét, amelynek egy ideig maga is tagja volt, Guzmics Izidor képviselte. (...)

Az Akadémia is melegen emlékezett meg róla 1830-ban egy teljes ülés keretében.